

Bergaf met Brainport: de teloorgang van een sociale, leefbare stad

Bas van Stokkom

Digitale Stad Eindhoven Eindhoven, 1-4-2024

Groot nieuws afgelopen week. Het Rijk sluis 1,7 miljard naar de regio en het bedrijfsleven doet daar nog eens een 800.000 miljoen bij. Het Eindhovens Dagblad¹ bericht triomfantelijk:

“Missie geslaagd: volle buit voor Zuidoost Brabant is binnen (...). Had PSV zo gespeeld als de bazen van Brainport dan was trainer Peter Bosz ongetwijfeld tevreden geweest.”

De regio-ambities teruggebracht tot winnen en verliezen, platter kan het niet. Het was een beschamende vertoning. ASML topman Peter Wennink hoeft maar enkele dreigementen te uiten om verdere groeiplannen in het buitenland te realiseren, en het politieke bestuur gaat door de knieën. Weg zijn de voornemens om inkoop van eigen aandelen te belasten en de belastingvrijstelling voor hoogopgeleide expats af te bouwen. De gewone burger krijgt daarvoor de rekening gepresenteerd.²

Het machtsvertoon dat over de regio is heengekomen, maakt in ieder geval duidelijk wie de baas is en hoe een superrijk bedrijf als ASML te werk gaat als het zijn zin niet krijgt. Dat bewijst wederom dat Nederland veel meer oligarchisch dan democratisch bestuurd wordt.

In het kader van de operatie ‘ontnuchtering Brainport’ ga ik opnieuw wat ballonnetjes doorprikken en lastige vragen stellen. Dat is dankbaar werk in een regio waar ASML als een Gouden Kalf aanbeden wordt.

Net als Wim Hendriksen enkele maanden terug op deze website uiteen zette, zal ik betogen dat Brainport vanaf 2024 in een neerwaartse spiraal terecht kan komen. Zij het om andere redenen. Maar eerst nog enkele gedachten over ‘ons bedrijfsleven’.

Niets lelijks over ‘ons’ bedrijfsleven

Een tijdje terug reageerde burgemeester Jeroen Dijsselbloem, geheel in de geest van derde-weg-socialist, verbolgen op raadsleden die kritisch waren op de snelle groei van bedrijven in Brainport:

“Laten we in de raadszaal nooit lelijk praten over de rol van ons bedrijfsleven.”

De burgemeester voegde er aan toe hij een heel grote lichtreclame van Philips op zijn kantoor heeft hangen, omdat ‘wij geschiedenis en traditie hebben’.³

Het kan verkeren. Als minister van financiën pleitte hij acht jaar terug nog voor het aan banden leggen van bonussen van bestuurders van beursgenoteerde bedrijven. Maar kennelijk zitten de perverse prikkels van het aandeelhouderskapitalisme hem tegenwoordig minder dwars.

Geen lelijk woord? Laten we kort de kwaliteit van ‘onze’ techbedrijven doorlichten. NXP overweegt daadwerkelijk uit Nederland te vertrekken. Dat kan zomaar gebeuren omdat het aantal werknemers in Nederland relatief klein is (op het hoofdkantoor in Eindhoven werken 800 mensen). Of je daar veel tranen bij moet laten is de vraag. Dat bedrijf is de speelbal van grootkapitalisten. Zo dreigde het bedrijf in 2019 opgeslokt te worden door het Amerikaanse Qualcomm.⁴ De graaicultuur en zelfverrijking van de NXP-top is velen een doorn in het oog. Alleen al in 2019 streek topman Rick Clemmer 77 miljoen dollar op aan salaris, bonus en toegekende aandelen.⁵ Het bedrijf ondergaat de ene na de andere reorganisatie, met aanhoudende onrust en arbeidsonzekerheid.

Dat laatste geldt ook voor Philips, inmiddels een medisch technologiebedrijf dat gebukt gaat onder grote schandalen. En het geldt voor Signify, de voormalige lichttak van Philips. Bij dat laatste bedrijf zijn de afgelopen jaren enkele duizenden banen verdwenen. In 2020 ontstond veel ophef toen topman Eric Rondolat – inkomen: een kleine drie miljoen per jaar – alle 32.000 werknemers (wereldwijd) verzocht om drie maanden lang een deel van het salaris in te leveren.

Atos, de ICT-reus die ook in Eindhoven zit, maakte recentelijk een vrije val op de beurs. Deze multinational is al jarenlang verwickeld in een duivels overnamespel, vaak met geleend geld gefinancierd.⁶

Voor ASML ligt dat geheel anders. De laatste drie jaar onstuimig groeiend, zonder concurrenten, en al een jaar of acht geen prooi meer voor vijandelijke overnames. Grote, strategische aandeelhouders als Intel dwingen het bedrijf tot stabiele groei.

Ja, ‘ons’ gerenommeerde bedrijfsleven staat er dus niet al te mooi op. Van de drie P’s die bij duurzaam ondernemen voorop horen te staan, draait het voornamelijk om Profit. People hangt er een beetje bij en Planet lijkt inmiddels van de aarde verdwenen. Winstmaximalisatie en zelfverrijking zijn nog altijd onaantastbare principes. Pijnlijk genoeg maakt ‘ons’ bedrijfsleven deel uit van een kapitalisme dat rücksichtslos op de hoogste rendementen gokt (bijvoorbeeld via private equity).

Trots op ‘onze bedrijven’ lijkt dus lang niet altijd gepast. Gezonder is op onze hoede te zijn wanneer we ons verhouden tot die grootmachten. Immers, ze opereren buitengaats, dwingen in elk land soepele fiscale regels af en wurmen zich – vergeleken met het midden- en kleinbedrijf – relatief gemakkelijk onder toezicht en regulering uit.

Gaat het vanaf 2024 bergaf met Brainport?

Zoals gezegd, een tijdje terug schreef Wim Hendriksen, oud-hoofd IT bij Philips/ASML en Fontys-docent, op deze website een interessant verhaal over de toekomst van Brainport: ‘vanaf nu gaat het bergaf met Brainport Brabant’.⁷

Hij bedoelt daarmee dat ASML over zijn hoogtepunt heen is en zijn heil vooral in Oost-Azië zal (moeten) zoeken. Hij schetst kort drie scenario’s. Ten eerste zal China alles op alles gaan zetten om een eigen lithografiemachine te bouwen. Als dat lukt zal een Chinese concurrent er veel aan gelegen zijn om ASML klein te krijgen. Een tweede scenario is dat ASML op termijn die machines in Taiwan of Zuid Korea gaat maken. Tenslotte is er nog een scenario zonder opvolger voor de nieuwe High-NA EUV lithografiemachine. Omdat betaalbare oplossingen om transistoren nog kleiner te maken uitgeput raken, zal ASML zich gaan toeleggen op software lithografie. Het ligt in de verwachting dat software ontwikkelaars dicht bij de Oost-Aziatische klanten gaan werken.

Ongeacht welk scenario het wordt, Hendriksen maakt duidelijk dat de snelle groei van ASML in Brainport zomaar in zijn tegendeel kan omslaan. Ook bij ingrijpende geopolitieke ontwikkelingen kan de regionale economie grote klappen oplopen.

Wat is de les? Zet niet alle kaarten op ASML en zijn toeleveringsbedrijven. Maak de regio minder afhankelijk van die gigantische productieketen. De kaart die de regio moet trekken is: diversifiëren! Ondersteun andere maakindustrieën en investeer nog meer in beloftevolle, groene startups. Eindhoven had in 2022 al meer dan 1000 start- en scaleups, tezamen goed voor ruim 25.000 banen.⁸ Kortom, de regio moet zich beter indekken tegen de risico’s van een economie die teveel gericht is op de vervaardiging van lithografiemachines.

Bergaf 2: de stad minder leefbaar

Het kan dus resoluut achteruit gaan met Brainport als de banenmachine enkel blijft afgestemd op ASML. Maar er zijn andere neergang-scenario’s. Het kan ook bergaf gaan vanwege de brute en verregaande fysieke en ruimtelijke

ingrepen die de komende groeispurong met zich mee brengt. En vanwege de komst van nog meer kenniswerkers waardoor de sociaaleconomische ongelijkheid groter wordt en toegang tot publieke voorzieningen steeds verder op slot komt te zitten.

Duidelijk is dat de ruimte om te groeien die Eindhoven tot diep in de twintigste eeuw had, inmiddels is opgesoupeerd. De resterende natuur moeten we in stand zien te houden. De groeispurt, zo is de gedachte, moet dan maar binnen de stad gaan plaatsvinden, te midden van de bestaande bebouwing. Maar dat gaat niet lukken als we een leefbare stad willen behouden. Met 40.000 extra woningen en een ondergronds busstation zitten we de komende decennia in een bouwput waarin van alles overhoop wordt gehaald, vooral in de Binnenstad, de omgeving van het station en Fellenoord. Maar ook in de regio. Daar moeten de verkeersinfarcten en het verstopte elektriciteitsnetwerk vlot worden getrokken. En dan moeten ook nog nieuwe bedrijventerreinen uit de grond worden gestampt.

Eindhoven stond in 2020 na Zürich het hoogst genoteerd op de wereldwijde ranglijst van meest leefbare steden.⁹ De stad wordt gewaardeerd omdat het ruimte, groen en een relatief relaxte, dorpse sfeer heeft. Precies dat dreigt te worden opgeofferd op het altaar van de groeispurt.

Bergaf 3: een diepere sociale kloof

De bestuurders van Brainport willen van Eindhoven een hightech-metropool maken die in Europa de toon aangeeft. Dat betekent onvermijdelijk dat de stad in de greep komt van gentrificatie: de stad wordt aantrekkelijker gemaakt voor investeerders en mensen met hogere inkomens. Een koopkrachtig publiek krijgt het voor het zeggen. De laatste jaren tekent zich die yuppentirannie in onze stad al scherp af. Tegelijkertijd maken mensen met een lager inkomen en met minder diploma's, onder wie mensen met een niet-westerse migratieachtergrond, plaats voor het 'nieuwe geld'. Het gevolg is dat de sociale tweedeling diepe sporen gaat trekken.

Maar het geld van het Rijk – de 'volle buit' volgens het Eindhovens Dagblad – zal toch ook benut worden om brede welvaart te garanderen? Dijsselbloem wil 'groei in balans', met aandacht voor welvaart én welzijn. Maar dat is een slag in de lucht. In zowat elke grote stad die een felle groeispurt achter de rug heeft, neemt de sociale tweedeling toe. Rijkdom in de businessdistricten, armoede in de volkswijken. Dublin is een treurig voorbeeld. En dan te bedenken dat we al jaren met sociale achterstanden worstelen – waaronder verdringing op de

woningmarkt en gebrekkige toegang tot zorg – die mede het gevolg zijn van de groei die Brainport tot dusverre teweegbracht.

Spreiden van risico's

De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat Dijsselbloem erop heeft gewezen dat het zo maar voorbij kan zijn met de Brainport-groei. In een interview¹⁰ vertelde hij:

“Ik denk dat de techbedrijven van nu er over een aantal decennia niet meer zijn of helemaal zijn veranderd. Zo hard gaat het.”

Dat is een juiste observatie. Maar toch wil de regioburgemeester het vermetele brainport-groeiproject op zijn schouders nemen. Dat is onbegrijpelijk. Als de toekomst zo ongewis is als hij schetst, waarom dan de komende jaren wederom tienduizenden expats hier naar toe halen? Dat is vragen om sociale ravage.

Toch bracht Dijsselbloem onlangs een interessant argument naar voren: het gaat niet om Eindhoven of Brainport, maar om het hele land. Paul van Nunen, directeur van Brainport Development, beaamde dat¹¹:

“Dit kunnen wij als Brainport niet alleen uitvoeren. Dat gaan we met Twente, Delft, Groningen en de ministeries aanpakken”

Hè hè, nu zijn we er. Hier klinkt eindelijk verantwoordelijkheidszin door. Ik zou zeggen: Brainport-bestuurders ga daarmee aan de slag. Spreidt de technologische innovatie en economische groei over het land. Hou dus op met die extreme groeisput-plannen hier in Zuidoost Brabant. Haal die absurde druk af van de regio! We moeten varen op het kompas van beheersbare en sociaal-verantwoorde groei.

Tenslotte, dames en heren politici, schrap de belastingkorting voor expats. Waarom de grote spelers nog meer in de watten leggen? Het is de omgekeerde wereld: de Nederlandse belastingbetaler moet krom liggen om miljarden subsidie te verstrekken aan Brainport, waarvan een aanzienlijk deel bestemd is voor verdere groei van ASML. Ter herinnering, dat bedrijf maakte alleen al in 2023 bijna 8 miljard winst.

Bas van Stokkom is socioloog en verbonden aan de Stichting Beter Eindhoven. Voor meer opiniestukken over stad en regio zie <https://basvanstokkom.eu/brainport-dromen/>

¹ Eindhovens Dagblad, 26 maart 2024.

² <https://www.volkskrant.nl/politiek/de-staat-buigt-vaak-mee-met-grote-bedrijven-in-kat-en-muisspel-rond-vestigingsklimaat~b6777d0b/>

³ <https://www.nrc.nl/nieuws/2024/01/31/in-de-raad-gaat-het-steeds-vaker-over-de-groeipijn-van-eindhoven-a4188747>

⁴ <https://www.ad.nl/economie/het-is-erop-of-eronder-voor-miljardenovername-nxp~a6960c3a/>

⁵ <https://www.ed.nl/economie/topman-rick-clemmer-van-nxp-in-eindhoven-strijkt-77-miljoen-dollar-op~adebdd40/>

⁶ <https://www.nrc.nl/nieuws/2024/03/25/overheidsinstellingen-nemen-maatregelen-nu-ict-reus-atos-in-financiele-problemen-zit-a4194207>

⁷ <https://dse.nl/vanaf-nu-gaat-het-bergaf-met-brainport-brabant/>

⁸ <https://mtsprout.nl/groei/groeistrategie/startup-stad-eindhoven-kan-groei-amper-bijbenen-ondanks-tekort-aan-serie-ondernemers>

⁹ https://www.numbeo.com/quality-of-life/region_rankings.jsp?title=2020®ion=150&displayColumn=0

¹⁰ Eindhovens Dagblad, 30 oktober 2023.

¹¹ <https://innovationorigins.com/nl/25-miljard-voor-brainport-nee-dit-gaat-om-nederland-of-zelfs-europa/>